

Розділ І.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Катерина Безпрозвана

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Віннічук А. П.)

РОМАН «ЛЮДОЛОВИ» ЗІНАЇДИ ТУЛУБ : ТИПОЛОГІЯ ЖАНРУ

Анотація

У статті простежено жанрові ознаки історичного роману «Людолови» Зінаїди Тулуб. Виокремлено його пригодницьку та психологічну складові.

***Ключові слова:** історичний роман, жанр, типологія, художній вимисел, домисел, сюжет.*

Аннотація

В статье прослеживаются жанровые признаки исторического романа «Людолови» Зинаиды Тулуб. Выделены его приключенческую и психологическую составляющие.

***Ключевые слова:** исторический роман, жанр, типология, художественный вымысел, домисел, сюжет.*

Summary

The article traces the genre characteristics of Zinaida Tulub's historical novel «Людолови». Its adventurous and psychological components are distinguished.

***Keywords:** historical novel, genre, typology, fiction, conjecture, plot.*

Актуальність теми дослідження. Творчість Зінаїди Тулуб припадає на 30-ті роки ХХ століття – період, який є одним із найтрагічніших в національній історії, пов'язаний із утвердженням репресивної сталінської системи управління в царині суспільно-політичного життя та соцреалістичного ідеологічного диктату у культурній сфері.

Критика по-різному оцінювала творчий набуток Зінаїди Тулуб, зокрема роман «Людолови». Якщо в 1935–1937 рр. дослідники наголошували як на сильних, так і слабких сторонах твору (Л. Підгайний, Д. Гольдберг, Ю. Дольд, Б. Коваленко ін.), то після повернення письменниці із заслання, та перевидання роману в 1957 році, маємо рецензії суцільно схвальні (Ю. Полетика, І. Бойко, М. Кутинський, В. Лесин та ін.).

Певним замовленням, виправданням арешту письменниці в 1937 році, стала стаття Я. Савченка «Шкідницький роман», яка продемонструвала упереджену оцінку твору. Критик убачав у романі «Людолови» контрреволюційні, диверсійно-шпигунські елементи, фальшування історичної дійсності, обмовляння героїчної боротьби трудящого народу в його минулому тощо. Звичайно, це типові сфабриковані гасла, але вони стали початком тяжких випробувань, які випали на долю Зінаїди Тулуб.

Але все це були лише відгуки на вихід роману Зінаїди Тулуб, що містили загальну характеристику творів. І хоча в українському літературознавстві наявні праці, у яких історична романістика письменниці розглядається з наукових позицій (М. Сиротюк «Українська історична проза за 40 років» (Київ, 1958), «Український історичний роман» (Київ, 1962), «Зінаїда Тулуб: Літературно-критичний нарис» (Київ, 1968), Г. Ковальчук «Зинаида Тулуб – мастер исторического романа» (Київ, 1980)), вони не можуть вважатися вичерпними і, зважаючи на час виходу, науково об'єктивними. На характер цих літературознавчих розвідок, зокрема їх тенденційність, вплинули ідеологічні настанови радянських часів.

Сучасне літературознавство також побіжно досліджує історичний роман «Людолови» Зінаїди Тулуб. Зокрема, у монографії «Геройство мусить мати нагороду: концепція історичного минулого України в романістиці другої половини ХХ століття» А. Віннічук зазначає, що «доволі популярними свого часу були такі твори історичної прози, як...«Людолови» Зінаїди Тулуб (1934)... Письменники зверталися до маловідомих сторінок історії українського народу, осмислюючи причини й перебіг його багатовікової боротьби за національний суверенітет» [3, с. 11]. Але це лише загальні характеристики твору, на сьогодні в українському літературознавстві немає комплексного естетичного аналізу історичної романістики письменниці.

Мета пропонованої статті – з'ясувати особливості жанрової специфіки роману Зінаїди Тулуб «Людолови».

Твір постає як своєрідне жанрове утворення в результаті тривалих авторських творчих пошуків і зазнала численних редакцій. Відзначена панорамним відтворенням епохи, яка є активnodіючим чинником сюжету, впливом історичних обставин на долі героїв, зображенням масштабного історичного конфлікту, що має соціальний характер, проекцією минулого на сучасність, рельєфним змалюванням не лише головних, а й другорядних персонажів, тонким психологічним аналізом, боротьбою внутрішніх душевних сил персонажів, перипетіями любовних історій, що ставлять героїв роману в незвичайні ситуації, коли перед ними постає дилема вибору, «Людолови» мають всі ознаки класичного історичного роману, що йде в українській літературі від традицій П. Куліша, М. Старицького, І. Нечуя-Левицького та ін.

Історична правда, факт, документальна адекватність лежать в основі побудови сюжетів, конфліктів, зображенні персонажів. Водночас цей «документалізм» не заступає художнього вимислу і домислу. До опрацювання історичних джерел Зінаїда Тулуб підійшла творчо. Маючи неабиякі знання з історії, фольклору, етнографії, соціології тощо, письменниця не пішла шляхом безстороннього реставратора давнини, а вільно і вправно зуміла передати свої власні погляди на історію і відтворити життя і побут декількох народів на початку XVII століття, сформувані авторське бачення на події і постаті минулого на основі засвоєння всього того, що зафіксувала про цей період історична наука та народна пам'ять. Романістка відомі факти подала під власним кутом зору, вміло ввела їх у художню тканину тексту, по-новому осмислила і організувала в цілісний неординарний сюжет. Історизм Зінаїди Тулуб виявляється не лише в художньому віддзеркаленні «зовнішнього боку» перипетій епохи першої третини XVII ст., а й в умінні авторки побачити її наче з середини, у створенні узагальнених образів козаків, селян, міщан, ремісників, магнатів, духовних осіб тощо.

Художній вимисел, як обов'язковий складник літературного твору, в «Людоловах» не тільки не виходить за межі можливого та ймовірного, а й не руйнує логіки загальновідомих історичних фактів, подій. Зінаїда Тулуб у першу

чергу, митець, – вона не ототожнює художнього історичного роману з науковим історичним дослідженням, вона не тільки малює, реставрує, але й витлумачує, трактує історію, ставлячи насамперед перед собою суто белетристичні завдання і загальнолюдські проблеми.

Майстерність письменниці в жанровому та змістовому планах виявилась в умінні поєднати в історичному романі елементи інших жанрових різновидів: історико-соціального, панорамного, історико-пригодницького, почасти історико-психологічного, що дало можливість глибоко й зримо відтворити епоху гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного, насичену складнощами, суперечностями, відобразити долю народу в переломний історичний час.

Зображення масштабного історичного конфлікту, що має яскраво виражене соціальне звучання, переведення його зі сфери особистісно-побутової в соціально-історичну, соціальна проблематика, зображення пошуку шляхів національного та громадянського становлення українства як нації на початку XVII ст., поєднання епічного, панорамного та індивідуально-психологічного, контрастні окреслення конфліктуючих сторін у романі «Людолови» дають підстави вбачати ознаки історико-соціального роману.

Широкий показ контексту епохи, нагромадження фактів класового протистояння, введення багатьох сюжетних ліній і персонажів, значний географічний та просторовий діапазон охоплення історичних та життєвих явищ наближають твір до панорамного роману, але, поряд із цим, у ньому максимально деталізовано, глибоко з'ясовано причини цих явищ, насичено достовірним матеріалом, тому як жанровий різновид «Людолови» набагато складніші, тож панорамність є лише однією з його ознак.

Ознаки історико-пригодницького роману спостерігаємо в напружених колізіях, несподіваних поворотах долі, інтригах, майстерному поєднанні документальності й вигадки, розлогій інформативності та подієвому ряді, нагромадженні перешкод, мотивах викрадення, продажу на вагу золота, здобутті високого становища тощо на історичному, етнографічному, соціально-побутовому тлі. Подієвий ряд Зінаїда Тулуб доповнює мозаїкою подробиць, що

розширюють географічний діапазон твору, дають можливість побачити ніби «з середини життя» України, Польщі, Криму, Туреччини та ін., насичує великою кількістю етнографічних, побутових подробиць, чим вносить новаторські зміни в багату традицію історико-пригодницького роману.

У Зінаїди Тулуб пригода – це шлях героїв у світ, їх утвердження на життєвій ниві, шукання свого місця в житті. Причому, зображуючи пригоди на шляху своїх персонажів, письменниця не вдається до чогось незвичайного, неймовірного, гіперболізованого, надуманого. Вони правдиві, типові, логічно вмотивовані життям, історичним часом, суспільною атмосферою, зображеною в романі й характерні більше для реалістичного роману, ніж для пригодницького.

Жанровий канон «Людоловів» авторка збагатила показом персонажів не лише в суспільних взаєминах і побуті, а й на одинці з собою. Своїх героїв Зінаїда Тулуб поставила у важкі життєві обставини, у яких їм належить самотійно обрати свій шлях, при цьому чільна увага авторки зосереджена на розкритті їх психології, диференціації характерів, деталізації душевних станів. Цей вибір супроводжується глибоким внутрішнім конфліктом між «своїм» і «чужим», психологічною мотивацією, роздумами, внутрішніми монологами, які визначають сутність людини, її моральність, що дає підстави виділити в «Людоловах» ознаки історико-психологічного роману.

Література

1. Андрусів С. Мости між часами : (про типологію історичної прози) // Українська мова і література в школі. 1987. № 8. С. 14–20.
2. Василенко В. «Я прошу пожаліти мою старість...». До 110-ї річниці з дня народження письменниці Зінаїди Тулуб // <http://www.sbu.gov.ua>.
3. Віннічук А. Геройство мусить мати нагороду. Концепція історичного минулого України в романістиці другої половини ХХ століття / Монографія. Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2010. 214 с.
4. Гнатюк М. Роман і біографія: («Людолови» З. Тулуб). Київ, 1994. 79 с.
5. Жулинський М. На чорних хлібах національної історії // Тулуб З. Твори: В 3 т. Т. 1. Кн. 1. Київ, 1991. С. 5–28.
6. Тулуб З. Людолови. Історичний роман : У 2 т. Київ, 1996. Т.1. 470 с., Т. 2 571 с.

Катерина Безпрозвана

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Віннічук А. П.)